

نامه‌هایی از ایران به حاجی زین‌العابدین تقی‌اف

هادی هاشمیان

حاجی زین‌العابدین تقی‌اف (۱۲۶۵-۱۳۴۳ هـ.ق) از شخصیت‌های اقتصادی و فرهنگ دوست آذربایجانی، مقیم شهر باکو در اواخر قرن نوزدهم و اوائل قرن بیستم می‌باشد. وی در خانواده فقیری متولد شد و پس از پرداختن به شغل‌های متعدد توانست در صنعت نوپای نفت اطراف باکو، سرمایه‌گذاری کند. با پیشرفت این صنعت وی نیز به یکی از بزرگترین سرمایه‌داران باکو و قفقاز مبدل شد و ثروتی هنگفت به دست آورد.

اخبار موفقیت‌های تقی‌اف در صنعت نفت باکو در مطبوعات ایران بازتاب خاصی داشت، چنانکه روزنامه ناصری می‌نویسد: «از قرار شرحی که در روزنامه شریفه ترجمان منطبعه باغچه سرای طبع و انتشار یافته در قرب شهر بادکوبه در محلی موسوم به بی‌بی هیبت آقای حاجی زین‌العابدین تقی‌اف که از جمله تجار معتبر و متمول اهل اسلام است از چاه نفتی که به تازگی احداث می‌کند هر روز هفت صدوپنجاه هزار منات عاید دارد.»

تقی‌اف علاوه بر امورات اقتصادی، در زمینه‌های مختلف فرهنگی، آموزشی، اجتماعی و سیاسی فعالیت‌های بیشماری داشت. او سرمایه چندین روزنامه ترکی زبان در آذربایجان را تأمین می‌کرد و کمک‌های فراوانی به روزنامه‌های فارسی و ترکی زبان، چاپ داخل و خارج از ایران مانند، اختر، جبل‌المتین و مظفری می‌کرد. او چندین مدرسه به سبک جدید در باکو و قفقاز احداث کرد و مبالغ هنگفتی به مدارس داخلی ایران کمک نمود. در سال ۱۹۰۱ م. با هدف حمایت از آموزش کودکان، خصوصاً کودکان یتیم سرپرستی افتخاری، چهار مدرسه را بر عهده گرفت. این سرپرستی هزینه‌ای حدود ۲ هزار منات در برداشت. وی هنگام بازدید مظفرالدین شاه از کارخانه نساجی‌اش در سال ۱۳۲۰ هـ.ق. از پادشاه ایران اجازه گرفت تا مدرسه‌ای بنام وی جهت تحصیل دختران مسلمان خانواده‌های کارگر این کارخانه احداث کند. تقی‌اف در اوایل قرن ۲۰ م. جهت تأسیس «مدرسه عالی اسلامیة تفتیس» به کمک میرزا عبدالسلام شیخ‌الاسلام قفقاز می‌شتابد و در این راستا ۱۰ هزار منات پرداخت می‌کند. مدت تحصیل در این مدرسه هشت سال بود و در آن علوم دینی و دنیوی چون زبان‌های عربی، فارسی، ترکی و روسی، تفسیر قرآن، تاریخ انبیاء، تاریخ ادیان، عقاید اسلام، علم کلام، فقه، علوم بلاغت، حساب، منطق، هندسه، جغرافیا، تاریخ عمومی، تاریخ شرق، حقوق دولت روس و... آموزش داده می‌شد. ریاست بخش دینی مدرسه بر عهده اداره روحانیت مسلمانان و ریاست بخش دنیوی آن بر عهده رئیس مدارس محلی بود. بسیاری از مدارس ایران در اواخر قرن ۱۹ م. و اوایل قرن ۲۰ م. از کمک‌های بی‌دریغانه تقی‌اف بهره‌مند می‌شوند. تقی‌اف با سردمداران نهضت مدرسه‌سازی ایران چون امین‌الدوله و میرزا حسن رشیدی ارتباط تنگاتنگی دارد. ارتباطات رشیدی و تقی‌اف، به دوران فعالیت‌های آموزشی وی در ایران باز می‌گردد. وقتی خبر احداث مدرسه ایرانی رشیدی در این شهر به گوش تقی‌اف می‌رسد، وی قبل از دیگران کمک‌های خود را بدان سو سرازیر می‌کند و مخارج تحصیل چند دانش‌آموز بی‌بضاعت را تقبل می‌نماید. کمک‌های تقی‌اف به رشیدی بعد از برچیده شدن مدرسه رشیدی ایران و آغاز فعالیت‌های وی در تبریز ادامه می‌یابد.

زین‌العابدین تقی‌اف مسلمانی بود که همیشه به سرنوشت و آینده مسلمانان جهان می‌اندیشید و در راستای تعالی آنان گام برمی‌داشت.

معروفترین اقدام تقی‌اف در طرفداری از اندیشه اتحاد اسلام، ارسال سه نسخه نفیس از قرآن ترجمه شده به ترکی (آذربایجانی)^۱ به سه تن از پادشاهان جهان اسلام در ایران، عثمانی و افغانستان بود.

^۱ این ترجمه یا به عبارتی تفسیر «کشف‌الحقائق عن نکت‌الآیات و الدقائق» توسط میرمحمدکریم موسوی باکوئی، قاضی شهر باکو نوشته شده و در سال ۱۳۲۲ هجری توسط زین‌العابدین تقی‌اف، در سه جلد نفیس و زیبا به چاپ رسیده است. تقی‌اف برای چاپ سی‌هزار منات خرج نموده است. مؤلف از علمای مشهور زمان خود بوده و

این عمل نمادین کاملاً در راستای اندیشه اسلام صورت گرفت و تقی‌اف با این عمل خود سعی نمود تا زحمای جهان اسلام را به حقیقت وحدت تمامی فرق اسلامی در بسیاری از اعتقادات من جمله کلام‌الله مجید آگاه سازد.

زین‌العابدین تقی‌اف به ملت کمک هادی شایان به افراد، مدارس و موسسات مختلف علمی، نامه‌های متعددی که شامل، درخواست کمک یا تشکر و امتنان بود، از کشورهای روسیه، قفقاز، ترکیه، ایران و... به وی ارسال می‌شد.

بخش قابل توجهی از این نامه‌ها از ایران، که در زمینه‌های فرهنگی و اجتماعی بود، از شهرهای رشت، تهران، اصفهان و تبریز می‌باشد. این نامه‌ها از طرف افراد و مسئولین ذی‌ربط از جمله: مشیرالدوله (وزیر خارجه)، حسین منتصرالسلطنه، شیخ‌الاسلام اصفهانی، عبدالحسین اصفهانی (وکیل اداره جراید فارسی)، سید حسن تقی‌زاده، مترجم الدوله و... به تقی‌اف نوشته شده است.

نامه‌های ارسال شده از نقاط مختلف در زمان حیات تقی‌اف گردآوری و به نام «هم الرجال تقطع الجبال»^۲ در دو جلد - که جلد اول در سال ۱۳۲۲ق. و جلد دوم در سال ۱۳۲۳ق. در بادکوبه چاپ شده است.

نظر به اهمیت نامه ارسالی از ایران که زوایای مختلف تاریخی را نشان می‌دهد، اقدام به چاپ آن در مجله وزین «پیام بهارستان» شد.

منابع استفاده شده:

- ۱- دست نوشته‌های آقای سجاد حسینی در «وب لاگ» تقی‌اف - زندگی و زمانه (ابوالملله) حاج‌زین‌العابدین تقی‌اف.
- ۲- مفاخر آذربایجان (ج ۳)، عقیقی بخشایشی
- ۳- کتابشناسی جامع آذربایجان شرقی (ج ۴)، هادی هاشمیان.
- ۴- علمای قفقاز، هادی هاشمیان.

تألیفات متعددی در زمینه‌های مختلف دارد. صلیب محاربه سی (جنگ‌های صلیبی) در دو جلد از آثار تاریخی اوست. علاوه بر آثار فوق کتابهای، فاجعه کربلا، هفدهم رمضان، عدراء قریش و غیره تألیف جرجی زیدان را به زبان ترکی آذربایجانی ترجمه نموده است. (شرح حال وی را، راقم این سطور در کتاب حوزه‌های علمیه آذربایجان جلد سوم، نوشته است.

^۲. کتاب استفاده شده، اهدائی تقی‌اف به میرزا افضلعلی مولوی، نماینده دوره اول مجلس در عصر مشروطیت از تبریز می‌باشد که در صفحه اول کتاب به آن اشاره شده است.